

درآمدی بر زیبایی‌شناسی ابن‌هیثم

در کتاب المناظر

تألیف:

زهره شبانی داریانی

زیر نظر:

دکتر امیر مازیار

شبانى دارىانى، زهره، ۱۳۶۴	سرشناسه
المناظر و المرأيا. فارسى. برگزیده. شرح	عنوان قراردادی
درآمدی بر زیبایی‌شناسی ابن هیثم در کتاب المناظر /	عنوان و نام پدیدآور
تألیف زهره شبانى‌دارىانى؛ زیر نظر امیر مازیار.	مشخصات نشر
تهران: دانشگاه هنر، ۱۴۰۰.	مشخصات ظاهری
۸۰ ص.	شابک
۹۷۸-۶۰۰-۶۵۱۳-۴۷-۸	وضعیت فهرست‌نویسی
فیبا	یادداشت
کتاب حاضر شرح بخشی از کتاب «المناظر و المرأيا» تألیف ابن هیثم است.	یادداشت
کتابنامه: ص. ۶۸ - ۶۹؛ همچنین به صورت زیرنویس.	موضوع
ابن هیثم، محمد بن حسن، ۳۵۴ - ۴۳۰ ق. -- زیبایی‌شناسی	موضوع
ابن هیثم، محمد بن حسن، ۳۵۴ - ۴۳۰ ق. المناظر و المرأيا -- نقد و تفسیر	موضوع
Ibn Haytham, Muhammad ibn Hasan, 965 - 1038? . Ketab al-manazer -- Criticism and interpretation	شناسه افزوده
دانشگاه هنر	رده‌بندی کنگره
5/QC355	رده‌بندی دیویی
۵۳۵	شماره کتابشناسی ملی
۸۴۳۴۰۱۴	

درآمدی بر زیبایی‌شناسی ابن هیثم: در کتاب المناظر	نام کتاب
زهره شبانى دارىانى	تألیف
رامین حکیمی آرا / علی عبدی	طراح یونیفرم جلد و صفحات
رامین حکیمی آرا	صفحه‌آرایی
۱۴۰۰	چاپ اول
۲۲۰۰۰۰ ریال	بها
۱۰۰ نسخه	شمارگان
رقعی	قطع
ISBN: 978-600-6513-47-8 ۹۷۸-۶۰۰-۶۵۱۳-۴۷-۸	شابک

ناشر

تهران، خیابان حافظ، خیابان شهید سرهنگ سخایی،
بعد از تقاطع ۳۰ تیر، شماره ۵۶

تلفن: ۵۶۸۲ ۶۶ ۷۲ (۰۲۱)

*** کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

*** مسئولیت مطالب به عهده نویسنده است و لزوماً دیدگاه‌های دانشگاه هنر را منعکس نمی‌کند.

فهرست مطالب

فصل اول: کتاب المناظر

--- کتاب المناظر	۳
--- موضوع کتاب المناظر	۵
--- ساختار کلی کتاب المناظر	۶
--- روش‌شناسی ابن هیثم	۶
--- معرفت‌شناسی ابن هیثم	۹
----- ۱. مرحله‌ی فیزیکی بینایی (احساس بینایی)	۹
----- ۲. مرحله‌ی روان‌شناختی بینایی (ادراک بینایی)	۱۰
--- بیست و دو معنای جزئیّه	۱۵

فصل دوم: زیبایی‌شناسی ابن هیثم

--- زیبایی‌شناسی ابن هیثم	۲۳
--- زیبایی در سنت اسلامی	۲۴
----- فارابی	۲۴
----- ابن سینا	۲۶
--- زیبایی‌شناسی ابن هیثم	۲۹
--- معناشناسی زیبایی در کتاب المناظر	۲۹
--- وجودشناسی زیبایی در کتاب المناظر	۳۱
----- زیبایی ذهنی یا زیبایی عینی	۳۱
--- انواع زیبایی‌های ادراک شده توسط چشم	۴۰
----- (۱) زیبایی حاصل از یک معنا	۴۰
----- (۲) زیبایی حاصل از هم‌نشینی چند معنا	۴۳
----- (۳) زیبایی حاصل از تناسب میان معانی	۴۳
--- زیبایی بسیط و زیبایی مرکب در المناظر	۴۶
--- معرفت‌شناسی زیبایی در کتاب المناظر	۵۰

--- ما زیبایی اشیاء را چگونه ادراک می‌کنیم؟	۵۰
--- علت خطا در ادراک زیبایی اشیاء	۵۷
--- تجربه‌ی زیبایی‌شناختی	۶۴
--- زشتی در کتاب المناظر	۶۵

--- فهرست منابع	۶۷
--- فهرست نمایه	۶۹

پیشگفتارِ ناشر

انجام پایان‌نامه‌ی دانشجویی، از یک سو کارکردی آموزشی دارد و از سوی دیگر، فعالیتی در جهت تولید علم به حساب می‌آید. در این فعالیت است که دانشجو به ابزار و دانش پژوهشگری مجهز می‌شود و اگر این فعالیت بتواند لذت جست‌وجو و تیزفکری را - که از خصایص فطری انسان است - به دانشجو بچشاند احتمالاً بعدها نیز با او همراه خواهد بود.

در عین حال، هر پژوهش به مثابه‌ی آجری برای پژوهش‌های آتی است و در آن‌ها نه تنها پیشینه‌ی موضوع که حتی خود موضوع را می‌توان یافت. اگر پژوهشی به درستی صورت گرفته باشد در نتیجه‌گیری آن می‌توان پیشنهادهایی برای مطالعات بعدی یافت. با این حال، اغلب رساله‌ها و پایان‌نامه‌های دانشجویی در کنج خانه‌ها و گوشه‌ی کتابخانه‌ها خاک می‌خورند. هیچ‌کس به سراغشان نمی‌رود، حتی خود دانشجویی که با خون دل و با زحمت فراوان آن را فراهم آورده است.

به این ترتیب، انتشار رساله‌ها و پایان‌نامه‌ها می‌تواند آن‌ها را از پیکره‌ای بی‌جان به موجودی زنده تبدیل کند؛ می‌تواند آن‌ها را از سیستمی بسته در خویش به سیستمی گشاده به روی دیگران و در تعامل با آنان بدل سازد؛ می‌تواند راه دیده شدن، شنیده شدن، نقد شدن، و ادامه یافتن را به روی آن‌ها بگشاید. در عین حال، مولف آثار و دیگر پژوهشگران را تشویق نماید که خط پژوهشی خویش را پی بگیرند. به علاوه، قرار گرفتن محتوای پایان‌نامه در معرض نقادی عمومی، دانشجو، استاد راهنما، استاد مشاور، داوران و مسئولین دیگر را نسبت به حفظ کیفیت کار خویش حساس‌تر می‌سازد.

با عنایت به این موارد، معاونت پژوهشی دانشگاه هنر تصمیم گرفت رساله‌ها و پایان‌نامه‌های برگزیده‌ی دانشجویان را در قالب «مجموعه‌ی کتاب - رساله» منتشر کند. فرایند تبدیل یک پایان‌نامه‌ی دانشجویی به کتاب همچون تبدیل آن به هر قالب دیگری یک کار عملی و علمی است. اما در این مجموعه تعمداً از دستکاری بنیانی در

قالب آثار اجتناب شد. همان‌طور که عنوان مجموعه نشان می‌دهد چاپ رساله‌ها در قالبی نزدیک به قالب اولیه‌ی آن، با هدف عرضه‌ی محتوا و فراهم آوردن زمینه برای نقد آن‌ها صورت گرفته است. طبیعی است که پیش از انتشار وسیع‌تر این آثار می‌توان از نقدهای دریافتی برای اصلاح و ارتقاء آن‌ها بهره گرفت. به این ترتیب، مولفان آثار و ناشر چشم‌انتظار نقدهای راهگشا و دیدگاه‌های ارزنده‌ی صاحب‌نظران خواهد ماند. با آرزوی آنکه انتشار رساله‌ها در قالب کتاب الگویی برای فعالیت‌های آتی قرار گیرد و در ارتقای کیفی پژوهش‌های دانشگاهی نقش ایفا کند، از مجموعه‌ی کسانی که در تولید این مجموعه مشارکت داشتند سپاسگزارم.

معاون پژوهشی و فناوری دانشگاه هنر
دکتر داود رنجبران

مقدمه

زیبایی امری است که با احساسات و عواطف ما سر و کار دارد. به واقع، ما در مواجهه با تجربه‌های زیباشناختی روزمره‌مان بیش از آن‌که عقل و استدلال‌های عقلانی‌مان را به کار بگیریم بیشتر با عواطف و احساس‌های لطیف درونی‌مان به سراغ‌شان می‌رویم؛ از این رو، جالب و شایان توجه خواهد بود اگر فیزیکدان و ریاضیدانی بخواهد در متن پژوهشی علمی و تجربی از چگونگی ادراک زیبایی سخن بگوید. این همان کاری است که ابن‌هیثم در المناظر انجام داده است.

در این کتاب نظریه‌ی ابن‌هیثم را در باب ادراک زیبایی به گونه‌ای که در المناظر منعکس شده است، بررسی می‌کنیم. تبیین زیبایی‌شناسی ابن‌هیثم به چندین دلیل حائز اهمیت است: نخست اینکه ترجمه‌ی کتاب المناظر به زبان لاتین و عرضه‌ی آن به جهان غرب توسط فیلسوف لهستانی، ویتلو، جریان تازه‌ای هم در حوزه‌ی فیزیک نور، هم در حوزه‌ی زیبایی‌شناسی در غرب ایجاد کرد. تا آن‌جا که در حوزه‌ی فیزیک نور بزرگانی چون کپلر و در حوزه‌ی زیبایی‌شناسی اندیشمندانی مانند راجر بیکن را تحت تأثیر خود قرار داد و توانست علاوه بر ایجاد تحول در حوزه‌ی فیزیک نور، به پیدایش یک زیبایی‌شناسی تجربی و علمی در قرون وسطی نیز کمک کند (تاتارکیویچ، ۱۳۹۶: ۴۰۲). از این رو، پرداختن به زیبایی‌شناسی ابن‌هیثم به عنوان یکی از آغازکنندگان این روند نو در غرب، می‌تواند سرچشمه‌های شکل‌گیری این جریان‌های زیبایی‌شناسی در غرب و هم‌چنین میزان تأثیرپذیری ایشان از اندیشمندان مسلمان را برای ما روشن کند. در مورد تأثیری که ابن‌هیثم می‌تواند بر سنت زیبایی‌شناسی اسلامی داشته باشد نیز بایستی یادآور شویم که فیلسوفان مسلمان، پیش از ابن‌هیثم، اغلب در اثنای مباحث متافیزیکی‌شان به زیبایی پرداخته بودند، بنابراین رویکردشان به مسأله‌ی زیبایی بیش‌تر فلسفی و الهیاتی بود. بنابراین، بررسی تجربی و علمی ادراک زیبایی از سوی ابن‌هیثم می‌تواند جنبه‌ی تازه‌ای به پرداخت موضوع زیبایی نزد ایشان بیافزاید و در نتیجه به

بارورتر شدن زیبایی‌شناسی اسلامی نیز کمک کند.

علاوه بر این، تا پیش از ابن‌هیثم هیچ‌یک از اندیشمندان اسلامی به تبیین «چگونگی ادراک زیبایی» نپرداخته بودند. در واقع، ابن‌هیثم برای نخستین بار در سنت زیبایی‌شناسی اسلامی دست به تبیین چگونگی ادراک زیبایی دیداری زده است. بنابراین پرداختن به تحلیل روان‌شناختی ابن‌هیثم درباره‌ی ادراک زیبایی می‌تواند دریچه‌ی تازه‌ای به مسائل زیباشناختی سنت زیبایی‌شناسی اسلامی نیز بگشاید.

اما تاکنون پژوهش فلسفی جدی و منسجمی در زمینه‌ی زیبایی‌شناسی ابن‌هیثم صورت نگرفته است، از این رو، بر آن شدیم که در این کتاب در حد توان و نیز به اندازه‌ی امکانی که متن پیش روی‌مان می‌نهد، چگونگی ادراک زیبایی را در کتاب المناظر بررسی کنیم. البته در این راه بر نوشتار زیبایی‌شناختی ابن‌هیثم تکیه نکرده‌ایم، بلکه کوشیده‌ایم خطوط کلی نظام فکری او را بررسی کنیم و هم‌آهنگ و هم‌راستا با کلیت نظام فکری ابن‌هیثم و چهارچوب کلی کتاب المناظر درباره‌ی ادراک زیبایی تبیینی ارائه بدهیم؛ از این رو، روش‌شناسی و معرفت‌شناسی ابن‌هیثم را از نظر دور نداشته‌ایم. گفتنی‌ست که ما برای بررسی نظریه‌ی علمی ابن‌هیثم در حوزه‌ی ادراک بینایی بر دو اثر تکیه کرده‌ایم: شرح «عبدالحمید صبره» بر کتاب المناظر ابن‌هیثم و کتاب نظریه‌ی ادراک بصری الهازن نوشته‌ی «مارک اسمیت».

لازم می‌دانم از آقای دکتر امیر مازیار برای نقدهای راه‌گشا و راهنمایی‌های سازنده‌شان سپاس‌گزاری کنم؛ چه این که نقدها و نکته‌سنجی‌های ایشان در طی این پژوهش به پیش‌برد و شکل‌گیری اثر کمک شایانی کرد و باعث شد صورت فعلی خویش را بیابد.

زهره شبانی داریانی

اردیبهشت ۱۴۰۰